

XVIII. Yüzyılda Galata Mevlevîhânesi: Kutbünnâyî Osman Dede ve Şeyh Galib¹

Fatih Bayram

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

XVIII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi tarihi açısından sıkıntılı bir dönemdir. Kırım başta olmak üzere birçok toprak kaybı bu dönemde yaşanmıştır. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu eski gücünü kaybederken İngiltere, Rusya ve Prusya gibi devletler yükselişe geçmiştir. Avrupa’da ticaretin canlanmasıyla diğer kültürlerle ilgi de artmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte seyahat imkanları da artmıştır. Merak duygusu, arayışı da beraberinde getirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda XVIII. yüzyılda yaşanan değişimi en iyi yansıtan mekânlardan birisi de İstanbul’un Avrupa’ya açılan kapısı olan Galata’da bulunan mevlevîhânedir. Lâle Devri’nin ve Nizâm-ı Cedid’in gözde kurumlarından olan Galata Mevlevîhânesi’nin XVIII. yüzyıl tarihine damga vuran iki isim Kutbü’n-nâyî Osman Dede ile Şeyh Gâlib’dir.²

.....

- 1 Bu çalışma, IX. Osmanlı İstanbul Sempozyumu’nda sunduğum “XVIII. Yüzyılda Galata Mevlevîhânesi: Kutbü’n-Nâyî Osman Dede’den Şeyh Galib’e Post-nişinler ve Eserleri” başlıklı tebliğin devamı niteliğinde bir çalışmadır.
- 2 Victoria Holbrook, Şeyh Gâlib’in *Hüsn ü Aşk* adlı eseri hakkındaki kitabında Galata Mevlevîhânesi’nin Şeyh Gâlib dönemindeki canlılığıyla rekabet edebilecek

Batılı seyyahların en fazla ziyaret ettiği mevlvihâne, Galata Mevlvihânesidir. Bunun nedeni, Galata semtinin Müslüman olmayan Osmanlı tebaasının yoğunlukta olduğu bir yer olmasıdır. Ayrıca Batılı ülkelerin elçiliklerinin bir çoğu bu semtte bulunmaktaydı. Madame Cesse de La Ferté-Meun, 1816 yılında Galata Mevlvihânesi'nde izlediği bir semâ âyinine hayran kalmıştır. 'Âhenkli musikî'den etkilenen La Ferté-Meun, semâ âyini Fransız'da kızların oynadığı *fromage* oyununa benzetmekte ve 'emsalsiz bir sahne'ye şahit olduğunu dile getirmektedir: "Bugün, bir camide, fazlasıyla görülmeye lâyık bir temâşada hazır bulundum. Kadınlar için tayin olunmuş bir mahfile yerleştim; bugüne kadar duyduğum her şeyden daha ahenkli bir musikin etkisiyle dönen dervişleri gördüm....Bu görülmemiş merasim, Fransız'da, bizim kızlarımızın *fromage* (peynir) diye tesmiye olunan oyunlarını hatıra getirir. Hiçbir şey, bu dervişlerin tasavvur edilemez bir sür'atle döndükleri lâhzadan daha emsalsiz değildi."³ Fransız kontese mahfilin kapısını açan kadının tavrı da etkileyiciydi: "Bana mahfilin kapısını açan kadın, batchi (bahşiş)imi kabul etmedi; ama şapkamdaki çiçeklerden birini istedi. Bir papatyayı çıkardım, zevkle kabul eder göründü."⁴

Madame Cesse de La Ferté-Meun gibi Alphonse de Lamartine (1790-1869) de Galata Mevlvihânesi'nden olumlu söz eden yazarlar arasındadır. Lamartine'e göre Galata semtinde yer alan bu mevlvihânede insan kendisini "büyük bir şehirden yüzlerce mil ötede" zannetmektedir.⁵ Bazı seyyahlar ise Galata Mevlvihânesi'ndeki semâ âyini ve oradaki dervişlerden hoşlanmamışlardır. Bir örnek vermek gerekirse, İngiliz seyyah John Auldjo (1805-1886) 14 Mayıs 1833 tarihinde izlediği semâ âyini "mânâsız" bulmuştur.⁶ O, ancak yine de bu "fevkalâde teşhir"den "fazlasıyla hayrete düştüğü"-

.....

tek dönemin Nâyî Osman Dede dönemi olduğunu belirtmektedir. Bu hususta bkz. Victoria Holbrook, *The Unreadable Shores of Love, Turkish Modernity and Mystic Romance* (Austin: University of Texas Press, 1994), s. 70.

3 Rıza Duru, *Mevleviname, Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevilik* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012), s. 663.

4 Duru, *Mevleviname*, s. 664.

5 Duru, *Mevleviname*, s. 712.

6 Duru, *Mevleviname*, s. 711.

nü gizlememektedir.⁷ Diğer bir İngiliz seyyah Julia Sophia Pardoe (1806-1862) ise 1836 yılı Ocak ayına rast gelen bir Ramazan gününde katıldığı semâ âyiniyle ilgili ayrıntılı bilgiler vermektedir. Pardoe, semâ âyini anlaşılmaz bulan Auldjo'yu isim vermeksizin eleştirmektedir: “Hemen sonra şahit olduğum, pek fevkalâde ve acayip merasimi, Donkişotvari bir müdafaa teşebbüsüne, kat'iyen ne hazır ne de meyyaldim; ama yine onu, ‘bir manasızlık’ olarak tarif eden bir modern seyyahla muvafık olamam.”⁸

Batılı seyyahların ya da diplomatların oldukça fazla ilgisini çeken Galata Mevlevihânesi'nin XVIII. asırdaki postnişinleri konusuna geçmeden önce dergâhın daha önceki tarihi hakkında kısaca bilgi verilecektir. Şüphesiz ki bir kurumun tarihinde her asrın ayrı bir değeri vardır. Mesnevî şerhi literatürü açısından bakıldığında en önemli yüzyıl XVII. yüzyıl olarak görülebilir çünkü Hz. Şârih olarak bilinen İsmail Rusûhî Dede (ö. 1631) bu yüzyılda Galata Mevlevihânesi postnişinliği yapmıştır.

XVIII. Yüzyıla Kadar Galata Mevlevihânesi:

Galata Mevlevihânesi, Beyoğlu Dergâhı, Galata Âsitânesi, Galata Dergâhı, Galata Hânîkâhı, Galata Tekkesi, İskender Paşa Zâviyesi ve Kulekapısı Mevlevihânesi gibi isimlerle bilinmektedir.⁹ İskender Paşa (ö. 912/1506-1507) tarafından kurulmuştur. İskender Paşa, II. Bayezid tarafından kendisine av çiftliği olarak verilen mekânın bir kısmını Mevlevihâne'ye vakfetmiştir. Dergâhın ilk postnişini Dîvâne Mehmed Çelebi'dir. Şeyh Gâlib, Dîvâne Mehmed Çelebi'nin hatırası için yazdığı bir terci'-i bend'de onun “gürûh-ı evliyânın pâdişâhı” olduğunu belirtmektedir.¹⁰

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Mevlevihâne'nin bulunduğu mekân, Halvetî tarikatı mensupları tarafından kullanılmaya başlan-

.....

7 Duru, *Mevleviname*, s. 712.

8 Duru, *Mevleviname*, s. 723. Batılı seyyahların Galata Mevlevihânesi'yle ilgili izlenimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Duru, *Mevlevinâme*, s. 610-928.

9 İsmail Ünver, “Galata Mevlevî-hânesi Şeyhleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı: XIV (1994), s. 197.

10 Şeyh Gâlib, *Şeyh Gâlib Dîvânı*, yay. M. Muhsin Kalkışım (Ankara: Akçağ Yayınları, 1994), s. 170.

miştir. Dergâhı XVII. yüzyıl başlarında tekrar Mevlevîhâne haline getiren kişi, Abdi Dede (ö. 1631)'dir.¹¹

Abdi Dede, Konya'da bulunan Mevlânâ Dergâhı postnişini Bostan Çelebi (ö. 1630) tarafından azledilmiş ve onun yerine Ankaravî olarak bilinen İsmail Rusûhî Dede (ö. 1631) tayin edilmiştir. Ankaravî, 1610 yılı ile 1631 yılları arasında yirmi bir yıl süreyle Galata Mevlevîhânesi postnişinliği yapmıştır.¹² Abdi Dede ise Kasımpaşa'da yer alan kendi bostanı içinde bir Mevlevîhâne kurmuştur.¹³ Kasımpaşa Mevlevîhânesi, Galata ve Yenikapı mevlevîhânelerinden sonra İstanbul'un üçüncü mevlevîhânesidir.

Yirmi bir yıl boyunca kesintisiz olarak Galata Mevlevîhânesi postnişinliği yapan İsmail-i Ankaravî, bu dergâhın en uzun süre şeyhliğini deruhte eden isimler arasındadır. Galata Mevlevîhânesi'nde en uzun süre şeyhlik yapan kişi, Osman Dede'dir. Osman Dede otuz üç yıl boyunca postnişinlik yapmıştır. Onun oğlu Abdülbâkî Sırrî Dede ise otuz iki yıl; kayınpederi Gavsî Ahmed Dede (ö. 1697) ise yirmi dokuz yıl boyunca postnişinlik yapmıştır.¹⁴ İsmail-i Ankaravî'den sonra postnişin olan Adem Dede de yirmi bir yıl süreyle bu vazifeyi sürdürmüştür. 1631 yılında postnişin olan Adem Dede, 1652 yılında Hacca gitmiş ve dönüş yolunda Mısır'da vefat etmiş ve Mısır Mevlevîhânesi'ne defnedilmiştir.¹⁵

Adem Dede'den sonra 1652-1664 yılları arasında Arzî Mehmed Dede şeyhlik vazifesini deruhte etmiştir. Arzî Mehmed Dede'den sonra postnişinliğe Naci Ahmed Dede geçmiştir. Bursa'da doğan ve Bursa Mevlevîhânesi'nde yetişen Naci Ahmed Dede, daha sonra Galata Mevlevîhânesi'ne gelmiştir. Adem Dede ile birlikte Hac yolculuğuna çıkmış ve dönüş yolculuğunda Kahire Mevlevîhânesi'ne Adem Dede ile birlikte konuk olmuştur. Adem Dede'nin Kahire'de

.....

11 Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı* (İstanbul: Vefa Yayınları, 2007), s. 80.

12 Erhan Yetik, "Ankaravî, İsmâil Rusûhî (ö. 1041/1631)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 3 (1991), s. 212.

13 Server Dayıoğlu, *Galata Mevlevihanesi* (Ankara: Yeni Avrasya Yayınları, 2003), s. 54.

14 Erhan Yetik, *İsmail-i Ankaravî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1991), s. 55.

15 Dayıoğlu, *Galata Mevlevihanesi*, s. 54.

vefatı sonrasında İstanbul'a dönmüştür. Galata Mevlevîhânesi şeyhliğinden önce Beşiktaş Mevlevîhânesi'nde postnişinlik yapan Naci Ahmed Dede, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın 1663 yılındaki Erdel Seferi'ne katılmıştır.¹⁶ Naci Ahmed Dede, Galib Dede gibi divan sahibi postnişinlerdendir. 1671 yılında Galata Mevlevîhânesi şeyhliğine tayin edilen Derviş Çelebi ise bir yıl sonra katıldığı Kamanîçe Seferi'nde Hacıoğlupazarcığı denilen yerde vefat etti.¹⁷

Derviş Çelebi'den sonra postnişinliğe Gavsî Ahmed Dede tayin edilmiştir. Aynı zamanda şair olan Gavsî Ahmed Dede'nin mürettep bir divanının olup olmadığı konusu ihtilaflıdır.¹⁸ Konya Mevlânâ Âsitânesi postnişimi Abdülhalim Çelebi, Gavsî Ahmed Dede'ye 29 Rebiülâhir 1086 tarihli (23 Temmuz 1675) bir meşihat berata göndermiştir. “*Fabru's-sulehâ'i's-sâlikin Gavsî Ahmed Dede*”ye hitâben yazılan beratta Abdülhalim Çelebi, Gavsî Ahmed Dede'nin “*medîne-i İstanbul'da vâkî Galata Mevlevîhânesi'nin meşihat ve mesnevîhânlığı hıdmeti*”ne tâyin olduğunu bildirmektedir. Beratta bir Mevlevî şeyhinden neler beklendiği de açıklanmaktadır. Ahmed Dede'nin “*tekye-i mezhebûreye varub*” beş vakit namazda dervişleriyle birlikte Sultân'ın “*devâm-ı ömr ü devlet*”i için dua etmesi, Mevlevîhânedeki bulunanlara Mesnevî okutması ve “*fukarâ ile hüsn-i zindegânî üzre olması*” yani emri altında bulunanlarla iyi geçinmesi emredilmektedir.¹⁹

.....

16 Yılmaz Kırıktaş, “Nâci Ahmed Dede Divânı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin”, *yüksek lisans tezi*, (Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2001), s. 12. Halil İnalçık, Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'nın Erdel Seferi'yle hedefinin ne olduğunu ve onun bu emelinin Habsburg İmparatorluğu'nda neden olduğu endişeyi şu şekilde açıklamaktadır: “1663 baharında Erdel için büyük bir ordu ile sefere çıkan Serdâr Fazıl Ahmed Paşa, Sztvatorok Barış Antlaşması (1606) ile kaldırılmış bulunan 100.000 taler ile 30.000 dukalık haracın verilmesini istiyordu. Bu aşırı istekler karşısında Viyana dehşet içine düştü.” Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – III, Köprülüler Devri* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 75.

17 Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006), s. 160.

18 Mehmet Altunmeral, “Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri”, *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, c. 6, sayı: 12 (Güz 2019), s. 27.

19 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Cevdet Evkaf 18/887. Galata Mevlevîhânesi'nin postnişinlerinin isimleri ve görev süreleri hakkında bkz. Yavuz Özdemir,

Gavsî Ahmed Dede kendisine emredilen hususlara itina göstermiş ve ayrıca Kutbü'n-Nâyî Osman Dede gibi bir halef bırakarak bağlı bulunduğu kurumun temellerini sağlamlaştırmıştır.

XVIII. Asırda Galata Mevlevîhânesi

Galata Mevlevîhânesi'nin XVIII. asırdaki postnişinleri Kutbü'n-nâyî Osman Dede, Abdülbâkî Sırrî Dede, Mehmed Şemseddin Dede, İsa Dede, Selim Dede, Mehmed Sadık Dede, Seyyid Abdülkadir Dede, Aşçıbaşı Hüseyin Dede, Bakkalzade Konyalı Ali Dede, Üsküdarlı Numan Halil Dede, Türbedar Abdullah Dede, Şeyh Galib ve Mehmed Rûhî Dede'dir.²⁰ Ekrem Işın'a göre Gavsî Ahmed Dede'nin damadı Osman Dede (1142/1729) döneminde ve Osman Dede'nin oğlu Abdülbâkî Sırrî Dede (1164/1750) döneminde Galata Mevlevîhânesi 'altın çağı'nı yaşamıştır.²¹ Sırrî Dede de musikişinas postnişinler arasındadır. Sırrî Dede'nin rast makamındaki peşrevi günümüze ulaşmıştır.²²

Gavsî Ahmed Dede ailesinden sonra Galata Mevlevîhânesi tarihinde önemli yeri olan aile ise Safî Musa Dede ailesidir. Musa Dede, Kasımpaşa ve Yenikapı Mevlevîhâneleri'nin şeyhliğini yapmıştır. Galata Mevlevîhânesi postnişinliği yapmamıştır. Ancak Safî Musa Dede'nin oğulları olan Mehmed Şemseddin Dede (1174/1760) ve İsa Dede (1185/1771) Galata Mevlevîhânesi postnişinliği yapmışlardır. Musa Dede'nin damadı Selim Dede (1191/1777) ve torunu Mehmed Sâdık Dede (1192/1778) de bu dergâhın şeyhleri arasındadır.²³ XVIII. yüzyıl, Galata Mevlevîhânesi tarihinde bir bakıma şeyh aileleri dönemidir.

.....

Galata Mevlevîhânesi Müzesi (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2018), s. 125-131.

20 Özdemir, *Galata Mevlevîhânesi Müzesi*, s. 126.

21 Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat: İnsan, Kültür ve Mekân İlişkileri Üzerine Toplumsal Tarih Denemeleri* (İstanbul: 2003), s. 304.

22 Ünzile Çuhadar, "İstanbul Mevlevîhânelerindeki Musikişinas Şeyhler (Hayatı ve Eserleri)", *yüksek lisans tezi*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, 1999), s. 22.

23 Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 304.

Daha önce Kasımpaşa Mevlevîhânesi şeyhliği vazifesinde bulunan Mehmed Sâdık Dede, daha sonra Galata Mevlevîhânesi postnişinliğine atanmıştır. Yaklaşık bir yıl boyunca bu vazifeyi deruhte eden Sâdık Dede'nin 1778 yılında vefat etmesiyle birlikte Galata Mevlevîhânesi bir nevi fetret dönemine girmiştir. Bu dönem Şeyh Gâlib'in postnişinliğe atandığı 1790 yılına kadar sürmüştür. Çelebi Abdülkadir Dede'nin şeyhliği 1780 yılında kaldırılmış ve onun yerine Konya Mevlânâ Âsitânesi Aşçıbaşı olan Hüseyin Dede (1197/1782) atanmıştır. Bakkalzâde Ali Dede iki ayrı dönemde şeyhlik yapmıştır.²⁴ Şeyh Gâlib olarak bilinen Mehmed Es'ad Dede (1213/1799) asıl eğitimini Yenikapı Mevlevîhânesi'nde almıştır. Şeyh Gâlib'in şeyhliği döneminde Galata Mevlevîhânesi Aşçıbaşı Hulûsî Dede ve Esrar Dede gibi Melâmî meşrep mutasavvıfları bünyesinde barındıran bir mekân haline gelmiştir. Bu dönemde ayrıca mutrîb heyetine ilk defa piyano da dahil edilmiştir.²⁵

Kutbü'n-Nâyî Osman Dede

Mevlevîhaneler, musiki eğitimi açısından önemli kurumlar arasındadır. Mevlevî mukâbelelerinde okunan âyin-i şeriflerin bestekârları da yine Mevlevî şeyh ya da dervişlerdir. Mevlevî âyinlerinin bestekârları arasında Kutbü'n-nâyî Osman Dede önemli bir yer tutmaktadır. Yenikapı Mevlevîhânesi'nin son neyzenbaşı olan Rauf Yektâ Bey (1871-1935), Mevlevî âyinlerini sanatkârların 'zekâ ve dehalarının bir yansıması' olarak görmektedir: "Türk musikisinin mükemmel bir tarihi yazıldığı vakit görülecektir ki en meşhur Türk bestekârları hep Mevlevîdirler. Bu üstatlar musiki sanatındaki zekâ ve dehalarının en büyük kısmını Mevlevî Âyinleri bestelemeye sarf etmişlerdir. Bunun içindir ki Mevlevî Âyinleri, Türk musikisinin en sanatlı parçalarını havi (içeren) bedialar (sanat eserleri) halini almıştır."²⁶ Beste-

.....

²⁴ Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 304.

²⁵ Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, s. 306.

²⁶ Emrah Hatipoğlu, *Mevlevî Âyinleri: Makâmlar ve Geçkiler* (İstanbul: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2011), s. 9. Rauf Yekta Bey, ardında Türk musikisine dair değerli bir kütüphane bırakmıştır. Kütüphanede yer alan bazı eserler, *Rauf Yekta Bey'in Musiki Antikaları* adıyla yayınlanmıştır. Beylerbeyi'nde bulunan Rauf Yekta kütüphanesini ziyaret eden İbnülemin Mahmut Kemal İnal, bu kütüphaneyle ilgili değerli bilgilere yer vermiştir: "Bilhassa musiki mevzuu

lenmiş müzik eşiğinde ilk Mevlevî âyini Pîr Âdil Çelebi (1421-1460) tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁷ XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul Mevlevihaneleri postnişinlerinin âyinlerin bestelenmesini teşvik ettikleri görülmektedir. Şeyhlerin teşviği sonucunda özellikle XVIII. yüzyıl başlarında bestelenen âyinlerin sayısında artış yaşanmıştır. Âyin besteleri sözlü olarak nakledildiği için zamanla bazı âyinler unutulmuş ya da kaybolmuştur. Walter Feldman’a göre, Osman Dede’nin bestelediği dört âyinden itibaren III. Selim dönemine kadar bestelenen âyinler günümüze ulaşmamıştır.²⁸ Osman Dede’nin bestelediği Çargâh, Hicaz, Rast ve Uşşak Âyin-i Şerifler, Türk musiki tarihi açısından eşsiz eserlerdir.²⁹

Neyzenlikteki üstün kâbiliyetinden dolayı “Kutbü’n-nâyî” yani “Neyzenlerin kutbu” olarak anılan Osman Dede, İstanbul’un Vefa semtinde doğmuştur. Babası Hacı İbrahim Ağa, Süleymaniye Dâ-

.....

bakımından çok kıymetli bir kütüphaneye de sahip olan Rauf Yekta’nın bu kütüphanesinde Türk Musikisi nazariyatına dair el yazması 25-30 kadar nüshaları nadir kitaplar bulunmaktadır. Bu eserler hakkında (Musiki Mecmuasında) intişar etmiş bir makaleyi Türk Musikisi nazariyatını araştıranlara faydalı olur ümidiyle aynen alıyoruz: “Türk Musikisinin kaynaklarını bir araya toplayan vesikalar hazinesi hiç çekinmeden söyleyebiliriz ki, büyük bilgin, merhum Rauf Yekta’nın Beylerbeyi sırtlarında bulunan köşkündeki kütüphanesindedir. Merhumun bütün ömrü boyunca büyük bir merak ve taharri (araştırma) neticesinde meydana getirdiği bu değerli kütüphaneyi muhterem ailesinin lütfkâr müsaadeleriyle ziyaret saadetine nail oldum. Kütüphaneyi bir musiki ka’besi gibi adeta tavaf ettim. Büyük Türk şair ve mütesavvıfı Mevlana’nın *Bişnev ez ney* hitabı odanın her tarafında, Boğaziçi’nin serin rüzgârlarıyla beraber uçuşuyordu. Nâyî Osman Dede’nin, İtri’nin, Dede’nin muazzaz ruhları bir sema’hane ruhaniyetini alan bu odada ilahi bir ‘mukabele’de idiler.” Nilgün Doğrusöz, *Rauf Yekta Bey’in Musiki Antikaları* (İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2018), s. ix. Rauf Yekta Bey’in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Nuri Özcan, “Rauf Yektâ Bey (1871-1935)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 34 (2007), s. 468-470.

27 Walter Feldman, “Osmanlı Sûfî Tarikatlarında Müzik”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler: Kaynaklar-doktrin-ayin ve erkan-tarikatlar-edebiyat-mimari-iikonografi-modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005), s. 493.

28 Feldman, “Osmanlı Sûfî Tarikatlarında Müzik”, s. 494.

29 Osman Dede’nin bestelediği Âyin-i şerifler hakkında bkz. Hatipoğlu, *Mevlevî Âyinleri*, s. 73-119.

rüşşifası Başhademesi (Reîsü'l-Huddâm) idi.³⁰ Osman Dede, dönemin büyük hattatlarından olan Nefeszâde İsmail Efendi'den nesih ve sülüs yazılarını meşk etmiştir. Ta'lik yazısını ve Farsça'yı ise Galata Mevlevihânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede'den öğrendi. Genç yaşta Gavsî Ahmed Dede'ye intisap eden Osman Dede, ney üflemesini de ondan öğrendi.

Osman Dede'nin Galata Mevlevihânesi neyzenbaşısı oluşuyla ilgili hikaye ilginçtir. Gavsî Ahmed Dede bir gün dergâhta Seyyid Halil Ruhâvî adında bir misafirini ağırlamaktaydı. Sohbet sırasında Ahmed Dede'nin misafiri ney dinlemek istemişti. Neyzenlerden hiç biri o sırada dergâhta bulunmadığı için bu vazife Derviş Osman'a kalmıştı. Derviş Osman'ın ney üflemesi Seyyid Halil Efendi'nin çok hoşuna gitti ve onun dergâhın neyzenbaşısı olması için ev sahibine ricada bulundu. Bunun üzerine Derviş Osman 1680 (H. 1091) yılında neyzenbaşılığa tayin edildi.³¹ Dergâhın postnişini oluncaya kadar bu vazifesini sürdürdü.

Gavsî Ahmed'in damadı olan Osman Dede, kayınpederinin vefatı sonrasında 1697 (H. 1109) yılında dergâhın postnişini olmuştur. Osman Dede 1729 yılına kadar dergâhın postnişinliğini yapmıştır. Lâle Devri'nde III. Ahmed (1703-1730) ve Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın himayesine mazhar olmuştur. III. Ahmed'in Mevlevîliğe ilgi duyduğu ve Beşiktaş Mevlevihânesi'ndeki semâ âyinlerine katıldığı bilinmektedir.³²

Osman Dede'nin en meşhur eseri, Mirâciyye adlı eseridir. Bu eserin önemini Cemâleddin Server Revnakoğlu veciz bir şekilde açıklamaktadır: “Mi'râciyeler içinde en meşhuru, XVIII. asrın ilk yarısında yetişen Mustafa İtrî'den sonra en kudretli şahsiyetlerden Galata Mevlevihânesi'nin neyzenbaşısı, şeyhi Kutb-ı Nâyî Osman Dede'nin muhteşem bir muvaffakiyetle ibdâ ettiği o eşsiz kıymetteki şâheserdir ki, üzerinden asırlar geçtiği halde bugüne kadar bir benzeri yapıla-

.....

30 Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), s. 321. Süleyman Erguner, “Nâyî, Osman Dede (ö. 1142/1729)”, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 33, s. 461.

31 Erguner, “Nâyî, Osman Dede (ö. 1142/1729)”, s. 461.

32 Şaduman Tuncer, *Sultan III. Ahmed: Günlük Yaşantısı, Yakın Çevresi ve Şahsiyeti* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), s. 306.

mamıştır, belki de yapılamayacaktır.”³³ Cinuçen Tanrıkorur, Osman Dede’nin Mirâciyyesi’nin önemini şu şekilde açıklamaktadır: “Bütün Türk mûsikîsinin en uzun bestesi, Kutbünnâyî Osman Dede’nin, Peygamberimizin mi’râcını tasvir etmek niyetiyle ve Mi’râc kandillerinde okunmak üzere bestelediği ‘Mi’râciyye’ adlı yaklaşık 2,5 saat süreli çok makamlı eserdir. Mi’râciyyelerin elimizdeki tek örneği olan bu eser sayılmazsa, mûsikîmizin en uzun ve sanatlı eserleri mevlevî âyinleridir.”³⁴

Süleyman Erguner, Osman Dede’nin musıkî tarihindeki önemini şu şekilde özetlemektedir: “Nâyî Osman Dede meşhur mi’râciyyesinin yanı sıra rast, uşşak, çârgâh ve hicaz makamlarından dört Mevlevî âyini, segâh, dügâh ve hüseyinî iki ilâhi, bir hüseyinî nakış yürük semâi, yirmi sekiz peşrev, yirmi beş saz semâisi bestelemiştir. Bazı peşrevlere isim koyması ona has bir özelliktir. Meselâ bir gül bahçesinden etkilenerak bestelediği rast peşrevine ‘gül devri’, mevlevîhânenin bostanında açan kabak çiçeklerinin zarafetinden aldığı zevkle bestelediği segâh peşrevine ‘kabak peşrevi’ adını vermiştir.”³⁵ Bir dönem Galata kadılığı yapan ve 1722 yılında Sadrazam Damat İbrahim Paşa’ya bir şuara tezkiresi sunan Sâlim Efendi, eserinde Nâyî Osman Dede’nin “*muhayyirü’l-‘ukûl bir marifet-i vâlâ*” (akılları hayrete düşürecek şekilde yüksek marifet) sahibi bir mûsikîşinâs olduğunu belirtmektedir.³⁶

Şeyh Gâlib

1757 yılında İstanbul’da doğan Şeyh Gâlib’in asıl adı Mehmed Es’ad’dır. Babası Mustafa Reşid Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi’nin müdâvimlerindendi. Aynı zamanda bir Mevlevî halifesi olan Mustafa Reşid Efendi, oğlunu kendisi yetiştirmiştir.³⁷ Beşir Ayvazoğlu, Mus-

.....

33 Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf* (18. Yüzyıl), s. 322.

34 Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsiki*, haz. İsmail Kara, Rehâ Sağbaş, Barihüda Tanrıkorur, Başak İlhan (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), s. 126.

35 Erguner, “Nâyî, Osman Dede (ö. 1142/1729)”, s. 461.

36 Cem Behar, *Osmanlı / Türk Musikisinin Kısa Tarihi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), s. 26. Sâlim Efendi’nin hayatı ve eserleri hakkında bkz. Hüseyin Güfta, “Sâlim (ö. 1156/1743)”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36 (2009), s. 46-47.

37 Victoria Holbrook, Mustafa Reşid Efendi’nin şeyhlik yetkisine sahip bir mevlevî

tafa Reşid Efendi'nin Melâmî-meşrep ve muhalif bir kişiliğe sahip olduğunu ve bu nedenle oğlunu mahalle mekteplerine ve medreseye göndermemiş olabileceğini belirtmektedir: "Galib'in düzenli bir tahsil görmemiş olması, babasının Melâmî-meşreb bir Mevlevî olarak edindiği muhalif kişiliğe bağlanabilir. Mustafa Reşid Efendi, belki de kabiliyetlerini çok erkenden farketdiği Galib'i mahalle mekteplerine ve medreseye emanet etmemiş, kendisi eğitmek istemiştir. Nitekim Galib'in ilk hocasının babası olduğu hususunda bütün kaynaklar birleşiyor. Esrar Dede, can dostunun Tuhfe-i Şâhidi'yi babasından okuduğunu söyler."³⁸

Şeyh Galib'in diğer hocası ise Hoca Süleyman Neş'et'tir. Farsça hocalığı konusunda dillere destan olan Süleyman Neş'et Efendi Mesnevîhânlığının yanı sıra savaşçılığıyla da nam salmıştı. Beşir Ayvazoğlu, Hoca Neş'et'in farklı maharetlerini veciz bir şekilde dile getirmektedir: "Hoca Süleyman Neş'et'in Galib'in hayatında çok önemli bir yere sahip olduğu muhakkaktır. Şair olmakla beraber, şairliğiyle değil, hocalığı, yol göstericiliği, yardımseverliği, Farsça'sının mükemmelliği ve bu dili öğretmedeki maharetiyle tanınmış bir Nakşibendi, Melami-meşreb bir Mesnevihan, daha da şaşırtıcısı, 1768-1769 Osmanlı-Rus savaşında bulunmuş son derece mâhir bir silahşordur. Ders okuturken bile, Muallim Nâci'nin ifadesiyle, cenge hazırlanmış bir Osmanlı gibi silahını yanından hiç eksik etmeyen üstadın Molla Gürani'deki evi, Farsça öğrenmek isteyenlerle dolup taşar."³⁹ Hoca Neş'et'in belki de en büyük öğrencisi Şeyh Gâlib idi.

.....

halifesi olduğunu ancak postnişinlik yapmadığını belirtmektedir: "There were many possible degrees of affiliation with a dervish order. Galib's father was a Mevlevi *halife* (having the authority to initiate others), but not a şeyh (director of a tekke)." Holbrook, *The Unreadable Shores of Love*, s. 65.

38 Beşir Ayvazoğlu, "Şeyh Galib'in Hayatı", *Şeyh Galib Kitabı*, haz. Beşir Ayvazoğlu (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995), s. 16.

39 Ayvazoğlu, "Şeyh Galib'in Hayatı", s. 16, 17. Hoca Neş'et Divânı'ndaki bazı şiirler, Osmanlı-Rus Savaşı (1768-1774) ile ilgilidir. Bu hususta bkz. Ali Güleriyüz, "Hoca Neş'et'in Hayatı, Eserleri ve Tûfân-ı Ma'rifet'teki Tasavvufî Görüşleri", *İlmî Araştırmalar*, sayı: 5 (1997), s. 169. Hoca Neş'et'in babası Ahmed Refi Efendi, III. Ahmed ve I. Mahmud'un nedimliğini yaptığı için "musâhib-i şehriyârî" olarak bilinmekteydi. Bu hususta bkz. Mustafa İsen, "Hoca Neş'et (1735-1807)",

Eskiye derinden bağlı olan Gâlib aynı zamanda eskiye meydan da okuyordu. Orhan Okay, onu “olağanüstü yeniliklerin peşinde bir şair” olarak görür.⁴⁰

Şeyh Gâlib’in hayatı için en mühim kaynaklardan birisi Esrar Dede’nin *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye* adlı eseridir. Mevlevî şairlerin hayatlarının anlatıldığı bu eserde Esrar Dede, hocası Şeyh Gâlib’in hayatını ve eserlerini tafsilatlı bir şekilde anlatmaktadır. Şeyh Gâlib, en büyük öğrencilerinden olan Esrar Dede’yi Galata Mevlevîhânesi’ne Kazancı Dede olarak atamıştır.⁴¹ Esrar Dede, Arapça ve Farsça bilgisini geliştirmenin yanında Avrupa dillerini öğrenmeye de gayret göstermiştir. *Lugat-ı Talyan* adlı muhtasar İtalyanca-Türkçe sözlükte Latince ve İtalyanca’ya kısmen de olsa vâkıf olduğunu belirtmektedir. Bu sözlüğü bir arkadaşının isteği üzerine Türkçe’ye çevirmiştir. On beş sayfa olan bu sözlüğü hazırlamadan önce Şeyh Gâlib’den izin almıştır.⁴²

Esrar Dede, Mevlevî şâirlerin biyografilerini anlattığı eserinde Şeyh Gâlib’in hem III. Selim’in ve hem de Vâlide Sultan’ın takdirini kazandığını belirtmektedir. III. Selim döneminde inşâ edilen ya da yenilenen tophâne ve humbarahâne gibi birçok eser için tarih düşürme vazifesi Şeyh Gâlib’e verilmiştir. “*Humbarahâne-i Cedîde’de binâ olunan câmi-i şerîfün Mesnevîhânlığı*” da Es’ad Dede’ye tevdi edilmiştir.⁴³ Sultan III. Selim, Şeyh Gâlib’e hediye ettiği güzel tezhiplerle be-

.....

TDV *İslam Ansiklopedisi*, c. 18 (1998), s. 191. Süleyman Neş’et, 1750 yılında babası ile birlikte Hac yolculuğundan dönerken Mevlânâ Türbesi’ni ziyaret etmiştir. Bu sıralarda ondört onbeş yaşlarında olan Süleyman, mevlevîliğe intisap etti. Fevziye Abdullah Tansel, Hoca Neş’et’in Mesnevi’yi anlayabilmek için Farsça öğrendiğini belirtmektedir: “Mesnevi’yi anlayabilmek için Farsça öğrenmeğe başlamıştır. Tahmasp-Kulî Han’ın İstanbul’a gelen hekimi Aymânî’den, Şiraz ve İsfahan’da şairliği ile de tanınan bu Farsça hocasından aldığı dersler sâyesinde, bir çok eski şâirlerin divânlarını görüp okuma imkânı buldu. Farsça ve Arapça şiirler yazmağa başladı. Türkçe şiirde üstadı ise Dâye-zâde Cûdî Efendi’dir.” Fevziye Abdullah Tansel, “Neş’et”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, c. IX, s. 212.

40 M. Orhan Okay, “Galib Dede’nin Dramı”, *Şeyh Galib Kitabı*, s. 82.

41 Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, haz. İlhan Genç (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000), s. XXIV.

42 Esrar Dede, *Tezkire-i Şu’arâ-yı Mevleviyye*, s. xxxviii.

43 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 385.

zenmiş Mesnevî-i Şerîf için üç yüz altın harcamıştır.⁴⁴ Vâlide Sultan ise Şeyh Gâlib'in talebi üzerine Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni tamir ettirmiştir.⁴⁵ Esrar Dede, ayrıca Şeyh Gâlib'in emriyle onun dîvânını üç kez yazıya geçirdiğini anlatmaktadır.⁴⁶

Yakın dostu ve öğrencisi Esrar Dede'nin 1796 yılında vefatı sonrasında çok üzülen Şeyh Gâlib, onun için mersiye yazmıştır. Şeyh Gâlib'in Esrar Dede için yazdığı mersiye, dîvân edebiyatının şaheserleri arasında sayılmaktadır. Bu mersiyede Şeyh Gâlib, Esrar Dede'nin "yâr-ı gâr" yani mağara arkadaşı olduğunu belirtmektedir. Onu bir anlamda Mekke'den Medîne'ye hicret sırasında Hz. Muhammed'i mağarada yalnız bırakmayan Hz. Ebûbekir'e benzetmektedir. Şiirde Esrar Dede biraz daha yaşasa ne olurdu diyerek diğer dîvân şâirleri gibi biraz da felekten şikâyet etmektedir. Sonrasında ise bir anlamda isyanına tövbe ederek Mevlâ'nın onu yanına aldığını ve kendisine de onunla buluşmak için kıyâmet gününü beklemek kaldığını veciz bir şekilde ifade etmektedir:

*Hakkâ tamâm âşık idi yâr-ı gâr idi
Birkaç zaman mu'ammer olaydı ne var idi
Allah virdi aldı yine kurb-i hazrete
Biz kalduk intizâr ile rûz-i kıyâmete*⁴⁷

Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Gâlib'in divanı ise Mevlevîlik tarihinin şiirsel bir anlatısı gibidir. Şeyh Gâlib, Mevlânâ başta olmak üzere birçok Mevlevî şeyhini öven şiirler yazarak tarihle edebiyatın birlikteliğini estetik bir şekilde terennüm etmiştir. Şeyh Gâlib'in *Hüsn ü Aşk*'ı divan edebiyatının son şaheserlerindendir.⁴⁸ Osmanlı'da

.....

44 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 389.

45 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 389.

46 Esrar Dede, *Tezkire*, s. 390.

47 Esrar Dede, *Tezkire*, s. xxvii. Esrar Dede mersiyesinin tamamı için bkz. Esrar Dede, *Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevlevîyye*, s. xxvii-xxviii.

48 Abdülbaki Gölpınarlı, *Hüsn ü Aşk*'ın Türk edebiyatında "eşsiz" olduğunu belirtmektedir: "2101 beyit olan ve teşhis esâsına dayanılarak yazılmış bulunan bu mesnevî, gerçekten de edebiyâtımızda eşsizdir. Edebîyyâtımızda, Kudatgu Bilik'ten sonra teşhîse dayanan ilk mesnevî, Yunus Emre'nin (720 H. 1320) 'Risâlet'ün-Nushiyye' adlı mesnevisidir....Nev'i'nin (1007 H. 1598-1599) 'Hasb-i Hal'i de teşhis esâsına dayanır. Ondan sonra, Galib'e kadar bu çeşit bir eser veren

yenileşme hareketinin zirve yaptığı bir dönemde kaleme alınan bu eserler, aynı zamanda eskinin vazgeçilmezliğini de hatırlatan metinlerdir. Ali Nihad Tarlan'a göre, Şeyh Gâlib 'dîvân edebiyatının bir sentezi'dir.⁴⁹

Sonuç

1995 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen Şeyh Galib Sempozyumu'nun kapanış konuşmasında Talat Halman şu anlamlı soruları sormuştur: "Gerçekten Hüsn ü Aşk'ı baştan sona okumuş kaç Türk düşünebiliyorsunuz? Hüsn ü Aşk'ı kısmen okumuş kaç Türk biliyoruz kendi tanıdıklarımız arasında, çok iyi okumuş, hatta edebiyat meraklısı insanlar arasında?"⁵⁰ Şeyh Galib'i Dante'ye ve Alfred de Musset'e benzetenlerin aksine Halman, onu "metafizik âlemi yaratması" açısından William Blake'e benzetmektedir: "Ben Hüsn ü Aşk'ta bir William Blake havası görüyorum. Bilmiyorum Victoria Holbrook bana katılıyor mu? Galib, birçok kimseye benzetildi yıllar boyunca. Tabii Gibb ve başkaları Dante'nin İlahi Komedyası'na benzettiler. Evet, bazı benzerlikler vardır. Bu arada Mualim Naci ve bazı Fransız yazarlar, Alfred de Musset'yle karşılaştırma yaptılar. Ama bence bizim Şeyh Galib'in en benzediği yabancı yazar William Blake'dir. Çünkü o da mistisizmden başlayarak bir metafizik âlemi yaratmıştır. Bizim metafizikimizin bence en büyük şaheseri,

.....

şâirimiz yoktur diyebiliriz." Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*, haz. Abdülbaki Gölpınarlı, s. XLIII. Bu eserde Aşk'ın Hüsn'e kavuşması için "kimyâ" tahsil etmesi ve "diyâr-ı Kalb'e" sefer etmesi gerektiğinden söz edilmektedir:

"Hüsn akdine çok behâ gerekdir	Evvel sana kimyâ gerekdir
Durmâ sefer et diyâr-ı Kalb'e	Cân bâş ko reh-güzâr-ı Kalb'e
Ol şehrde kimyâ olurmış	Yolda belî çok belâ olurmış
.....	
Allâh muîn olub geçersen	Kalb şehrinin âbını içersen
Kıl andaki kimyâyı hâsıl	Gel bunda ol işte Hüsn'e vâsıl."

(Şeyh Galib, s. 92, 93).

49 Müjgan Cunbur, *Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan'ın Makalelerinden Seçmeler* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 1990), s. 106.

50 Talat Sait Halman, "Kapanış Değerlendirmesi: Şeyh Galib ve Divan Şiirinin Değeri", *Şeyh Galib Kitabı*, s. 191.

en unutulmayacak eseri Hüsn ü Aşk olmuştur. Ama biz bu değerleri kaybettik.”⁵¹

Talat Halman’ın da belirttiği gibi metafiziğimizin en büyük eseri sayılabilecek olan eser Hüsn ü Aşk’tır ve bu eser Yenikapı Mevlevîhânesi’nde yetişen ve Galata Mevlevîhânesi’nde postnişinlik yapan Şeyh Gâlib tarafından yazılmıştır.

Bu çalışmada mütevâzî bir mekânın ne denli önemli eserlere ev sahipliği yapabildiği sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Osmanlı İstanbulu’nun ilgi çekici mekânlarından birisi olan Galata Mevlevîhânesi, XVIII. yüzyıla Kutbü’n-nâyî Osman Dede’nin postnişinliğinde merhaba derken aynı yüzyılın son çeyreğinde ise *Hüsn ü Aşk* gibi bir eserin yazıldığı bir mekân olarak tarihe geçti. Bir başka deyişle, XVIII. yüzyıla Osman Dede’nin Mirâciyesiyle merhaba diyen bu mekân aynı yüzyıla *Şeyh Gâlib Divânı*’yla ve *Hüsn ü Aşk* ile veda etti. Osman Dede’nin ve Gâlib Dede’nin eserlerinin XXI. asırda da dinleniyor ya da okunuyor olması memnuniyet vericidir.

.....

51 Halman, “Şeyh Galib ve Divan Şiirinin Değeri”, s. 191.

